

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Євсюкової Онисії Геннадіївни «Кустарно-ремісничча промисловість міста Харкова в роки непу (1921–1928 рр.)», подану до захисту до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.10 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Не можна не погодитися із обґрунтуванням Онисією Геннадіївною Євсюковою актуальності дослідження необхідністю вивчення та застосування успішного досвіду відродження кустарно-ремісничої промисловості в умовах економічної кризи, адже для України це більш ніж актуально. Щось подібне до непу в галузі кустарної промисловості застосовується в КНР, що допомагає не тільки наситити ринок, а й завалити своєю продукцією світ. Звичайно, це аж ніяк не передовий підхід, але для України він може бути також застосований, адже вона не в авангарді світового промислового розвитку. Натомість виникає питання, які саме перепони для розвитку кустарного виробництва нині існують в Україні, щоб їх треба було долати методами майже сторічної давнини? Без постановки цього питання страждає переконливість аргументації. А от те, що кустарно-ремісничча промисловість доби непу до сьогодні не була об'єктом наукового дослідження – факт і беззаперечний плюс роботи пані Євсюкової, тим більше, що дрібна промисловість в роки непу давала населенню роботу та забезпечувала його своєю продукцією, а це відповідало найважливішим поточним завданням відбудови народного господарства. Але кустарі при цьому уособлювали приватне виробництво, і це стало для партійно-радянського керівництва дилемою.

Положення дисертації Євсюкової Онисії Геннадіївни викладені в 13 публікаціях: 7 публікаціях (6 з яких – у наукових фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, а 2 входять до міжнародних наукометричних баз; 1 – у зарубіжному виданні). Дані роботи за рівнем та якістю відповідають сучасному рівневі розвитку української історичної науки, а також достатньою мірою відбивають основні положення

дисертаційного дослідження. Таким чином, вимоги Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.2012 р. (із відповідними змінами) виконані.

Основні положення й отримані результати дисертаційного дослідження О. Г. Євсюкової достатньою мірою відображені в авторефераті, що відповідає чинним вимогам до авторефератів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Наукові положення автореферату та дисертації з урахуванням скорочення є ідентичними.

Структура роботи виглядає загалом логічною й особливих зауважень не викликає, починаючи із державної політики щодо даного штибу промислового виробництва та завершуючи таким її втіленням як кооперація. Однак, ці питання дещо перетинаються в розділах 2 та 4. Третій розділ має назву «Становлення і функціонування кустарно-ремісничої промисловості міста Харкова», хоча дане явище походить ще з часів заснування міста. Доцільно було б уточнити, що йдеться саме про закономірне відродження явища в період непу. Хронологічні межі окреслені та обґрунтовані цілком логічно та співпадають із періодом нової економічної політики. Географічні межі очевидні, адже йдеться про Харків та його особливості, у тому числі як столиці. На окрему увагу заслуговує об'єкт дослідження, сформульований як «дрібна промисловість» (с. 20), без поділу на ремісничу та кустарну. Чітко розмежувати їх навряд чи видається можливим, це безуспішно намагалися і намагаються зробити ще з часів Російської імперії, тому Онисія Геннадіївна має рацію, застосовуючи такий узагальнюючий термін. З тієї ж причини доречний і застосований термін «дрібні товаровиробники». У визначенні предмету дослідження потребує пояснення, що саме слід розуміти під «основними проявами розвитку кустарно-ремісничого виробництва», адже це не самоочевидна річ для стороннього читача. Наукові завдання вдало й логічно поставлені та вирішені в тексті дослідження. Окремо зазначимо інформативність та доречність додатків.

Наукова новизна дисертаційного дослідження безперечна. Введено до наукового обігу масу нових джерел, висвітлено ступінь розробки теми в історіографії. Уперше досліджено кількісні параметри дрібних виробників міста; вивчено соціально-професійний та національний склад; схарактеризовано діяльність місцевих владних органів щодо розвитку дрібного виробництва; розкрито умови та динаміку розвитку дрібного сектору промислового виробництва; проаналізовано організаційно-правове становлення кооперативних об'єднань в кустарно-ремісничій промисловості Харкова; вивчено питому вагу кустарно-ремісничих об'єднань у секторі дрібного виробництва та роль у забезпеченні населення товарами широкого вжитку; систематизовано відомості про етапи розвитку кустарно-ремісничої промисловості Харкова періоду непу. І це значний науковий здобуток дисертантки та внесок у дослідження нової економічної політики в місті Харкові, Україні (не забуваємо про столичний статус міста) та СРСР загалом. Крім цього, деякі раніше підняті питання були уточнені та доповнені. Таких завдань у подібних працях не ставилося, окрім хіба що часткових даних щодо тих самих «кількісних параметрів» дрібних товаровиробників¹.

У списку скорочень (с. 17) є, на нашу думку, зайві пункти. Приміром, ВКП(б) розшифровки не потребує, це загальновідома аббревіатура, те саме з СРСР тощо. Мабуть, варто було б залишити лише специфічну термінологію, незрозумілу сторонньому читачеві, на зразок ХКС чи ХСКО.

Авторка наголошує на великій кількості євреїв серед харківських кустарів (с. 93), і тут, на нашу думку, слід було б дати пояснення історичній обумовленості цього явища, пов'язаній із довготривалим переслідуванням євреїв та потребою в умовах незахищеності бути мобільним, володіти спеціальністю, яка потребує головно кваліфікації та незначної кількості устаткування. У третьому розділі дуже ґрунтовним і глибоким є аналіз

¹ Нарис передвоєнного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловості України. Харків: Видання держплану УСРР, 1929. 122 с.; Жмака В. М. Соціально-економічний розвиток міст Лівобережної України в 1920-ті роки: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2011. 264 с.; Онацький М. Ю. Приватна торгівля і промислове підприємництво у Харкові в період НЕПу (1921–1928 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2012. 216 с. тощо.

проблеми учнівства серед кустарів, їх прибутків; у четвертому – проблем та здобутків кустарно-ремісничої кооперації, її структури. Житлові умови кустарів, проаналізовані в 4 розділі (с. 148-149), на нашу думку, доцільніше було б розглядати разом із проблемами прибутків та видатків, тоді б картина їх життєвого рівня вийшла б більш довершеною. Проаналізовано Онисією Геннадіївною й розвиток псевдокооперації, таких собі безсмертних «Рогів та копит» із зіспредседателями, причини виникнення такого явища, а також його широкого поширення в Харкові. Практичне значення роботи загалом традиційне для робіт такого типу, але, що прикро, там не знайшло відображення підняте в обґрунтуванні актуальності питання застосування історичного досвіду, а це було б не зайвим.

На с. 26 авторка вказує щодо дослідника Д. Шапіро, що той застосовує «цитати партійних керівників, що дещо зменшує об'єктивність самого дослідження». Але як це зменшує об'єктивність за наявності статистики та аналізу документів, незрозуміло. Зрозуміло, що цій та подібній роботам властива ідеологізація, але це не означає автоматичної необ'єктивності. Вважати це «негативним впливом» (с. 32) та тим більше засуджувати саме по собі упереджено й не об'єктивно. Принципи історизму та об'єктивності при аналізі явища, з яких починається методологічний підрозділ (с. 45), ніхто не скасовував. Загалом історіографію питання авторка проаналізувала дуже ґрунтовно, виділивши специфічні періоди та етапи її розвитку. Незрозуміло лишень, для чого в історіографічному огляді деякі іноземні роботи, які теми безпосередньо не стосуються, зокрема, Ф. Пігідо, Б. Винара (с. 39) тощо. Якщо вони мають суто теоретичне значення, то й казати про них варто в методології дослідження. Якщо ж зарубіжні роботи близької тематики просто не торкаються даної теми, то, мабуть, вони просто поверхневі в порівнянні з вітчизняними, і це не є недоліком даного дослідження, а отже, не може впливати й на його оцінку. Пояснення потребує сентенція: «Проте через особливості державного устрою СРСР – тоталітарної системи – учені були позбавлені можливості використовувати наявні джерела». СРСР за формою

державного устрою був федерацією, і це ніяк не пов'язано з можливостями використання джерел. Вочевидь, мається на увазі політичний режим. У огляді джерел вказується на таку групу, як архівні (с. 42). Але, крім місця зберігання, це нічого не говорить, вони можуть бути дуже різними.

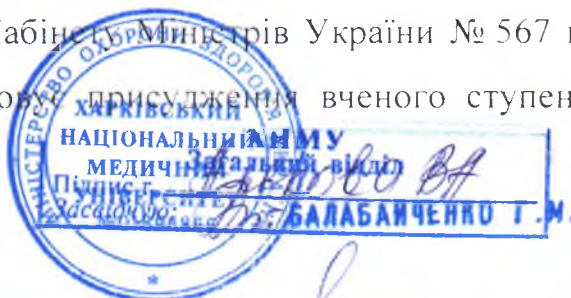
У другому розділі, присвяченому державному регулюванню кустарно-ремісничої промисловості та оподаткуванню на місцевому та державному рівнях, не зазначено правових відмінностей категорій «кустар» та «ремісник». Виникає питання, чи були спроби розмежувати ці категорії за радянських часів, чи кустарі та ремісники розглядалися як єдина категорія. У розділі 3 вказано на відмінності (с. 87), але вони дуже умовні, а протягом 20-х років і зовсім сходять нанівець. Вочевидь, неможливість розведення понять зумовлена неоднорідністю верстви, яку відмічає авторка (с. 91-92). На с. 65 вказано, що на одне кустарне підприємство припадала 1,3 робітника. Але краще цього не уявляти. І краще застосовувати термін «працівник», бо робітник і кустар – все ж юридично різні категорії. Натомість вдало окреслені суперечки навколо дискусійного статусу кустарів як трудової верстви, класовий підхід до цього, провідні проблеми та протиріччя регулювання праці кустарів. Проблема ставлення влади до кустарів у залежності від поставлених завдань та класового підходу тут ключова.

Авторка стверджує, що більшовики ігнорували нагальні потреби народного господарства, керуючись партійними гаслами (с. 85-86). То яким чином вони врешті домоглися приголомшливих економічних результатів часів індустріалізації? Зрозуміло, що авторці близька й дорога її тема, однак не варто перебільшувати перспектив кустарного виробництва. Це важливий і потрібний, але аж ніяк не передовий етап розбудови промисловості. Саме тому більшовики певний час і мирилися з такою ідеологічно антагоністичною «дрібнобуржуазною стихією». Також авторка, говорячи про кооперацію, заявляє, що «столичний статус міста сприяв більшому дотриманню й упровадженню в життя нормативно-правових документів, ніж в інших регіонах республіки» (с. 146). Але незрозуміло, з чого саме це видно,

адже в тексті відповідного підрозділу порівняння немає. Висновки до дисертації виглядають логічними, відповідними до поставлених завдань і такими, що витікають із тексту дослідження.

Слід відмітити логічний виклад думок загалом грамотною українською мовою. Помилки поодинокі, приміром, «ХНУ ім. В. Н. Каразіна» (с. 19), хоча «імені» – частина офіційної назви і не скорочується. Це гарантовано збурить кожного університетського бюрократа. Авторці слід звернути увагу на особливості вживання займенників «що»-«який». На с. 21 неузгоджене внаслідок неувважності речення (останній пункт наукових завдань), має бути «...пов'язаного зі згортанням...», на с. 23 «144 сторінок», «це мало негативний вплив на наукових роботах» (С. 32), «поза державних фінансових потоків» (с. 57), «зробив доробок» (с. 33, 40), «буреломних подій» (с. 87), «деревообробчі артілі» (с. 136), «оберти підприємства» (с. 80), наче воно крутилося, тощо.

Висловлені зауваження не впливають значною мірою на загалом позитивне враження від представленої до захисту роботи. Зміст дисертації та її виклад свідчать про завершене, якісне наукове дослідження, в якому розв'язані наукові завдання, поставлені авторкою. Не викликає сумнівів, що кандидатська дисертація Євсюкової Онисії Геннадіївни «Кустарно-реміснича промисловість міста Харкова в роки непу (1921–1928 рр.)» відповідає вимогам чинної редакції Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її авторка заслуговує на присудження вченого ступеня кандидата історичних наук.

Офіційний опонент: кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету

В. А. Альков

03.10.2015

Вісник оприлюдно: 04.10.2015р.
Генеральний секретар: [signature]